

HERMENEVS

9^e JAARGANG, AFL. 1 — 15 SEPTEMBER 1936

Magica Lagoena

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu. HORATIUS.

Tullia tonstrinam fluidis formosa capillis
Ingressa est: curtis deformis crinibus exit.
Hoc voluit iussitque Modus, deus ille tremendus,
Cui mulier paret quaevis parentque puellae.
At non illa comas sectas abitura relinquit:
A tonsore petit thecam, qua condere vittas
Atque auferre domum virgo cautissima posset.
Sedululus ex umbra patulam dedit ille lagoenam,
Vertids exuviis positis quam Tullia claudit.
Iamque domum rediit; paulisper inire cubiculum
Haesitat, at matri tandem se fortiter offert.
Tum vero matrona stupens exhorruit atque
'Indignum facinus!' clamat 'quis te mutilavit,
Tullia, heu! formae decus egregium tibi raptum!'
Deinde puella refert: 'Mea sunt, matercula, salva:
Aspice!' Fasciculi laqueis chartisque solutis
Ampullam profert iam iam promptura capillos.
At nil intus erat! Pilus haud comparuit unus!
Quid cirros graciles tandem absorpsisse putandum est?

Obstupefacta sedet, rerum cognoscere causas
 Dum studet et latitans aenigma resolvere temptat.
 Pittacium tum forte oculis percurrere coepit,
 Glutine compactum lento validoque lagoenae,
 Atque inscripta legit quae vulgant acta diurna:
Haec medicina cutem poterit levare pilosam
Atque supervacuos prorsus delere capillos.

P. H. D.

Byzantijnse Baden

I.

De in de grote steden van Europa welbekende „Turkse Baden” zijn in ons werelddeel heel wat ouder dan de verovering van Konstantinopel door de Turken (1453). De eerste inrichtingen van dien aard door de nieuwe meesters in de veroverde stad gesticht, werden gebouwd door Griekse bouwmeesters naar Byzantijnse modellen.¹ Al mogen er in het Oosten badinrichtingen geweest zijn zelfs voor de stichting van Konstantinopel (330), het staat vast dat in die stad, het Nieuwe Rome, de badhuizen, eerst *Balnea*, later Λουτρά genoemd, een navolging, of liever een voortzetting, waren van wat aan de Tiber in zwang was. De Romeinen hebben hun Thermae gebouwd naar hetgeen zij in de rijke Hellenistische steden hadden, gezien; reeds in de klassieke Oudheid waren de openbare βάλανεία welbekend, maar bij deze moeten wij niet denken aan de weelde van het Oosterse Hellenisme, een weelde in de late Keizertijd door de Romeinen tot in het teugelloze overdreven. De Atheners stelden, volgens Thucydides, er een eer in schoonheid te verenigen met eenvoud en hadden niet de rijkdommen van de Oosterse handel- en industriesteden tot hun beschikking, noch de buit te Rome binienggebracht door verovering en knevelarij; ook dient in aanmerking

¹ In een opstel, geplaatst in de *Byzantin. Zeitschr.* XXX, blz. 180—185 en getiteld Βυζαντινὰ καὶ οὐχὶ τουρκικὰ ἔθιμα, bespreekt Ph. Koukoules verschillende instellingen of gebruiken waarvan het ontstaan ten onrechte aan de Turken wordt toegeschreven. Wat de Byzantijnen verstonden onder een „Turks bad” blijkt uit een plaats in de *Ceremoniis aulae byzantinae* (I, blz. 466), waar men leest dat de Keizer op een expeditie meenam een „λουτρὸν Τουρκικόν, . . . μετὰ κινστέρονης δερματίνης ἀπὸ ἀδήμιου, dus een „bathingtub” van vilt of leder; de betekenis van het woord ἀδήμιον, staat niet vast.

genomen dat in weinig landen de zee zo diep in het land dringt, of het zo veelvuldig omringt, als in het eigenlijke Hellas, rijk aan eilanden en schiereilanden. Zeebaden waren, en zijn er nog, heel vaak nabij. Daardoor kunnen vele Grieken niet veel later zwemmen dan lopen.

De hoogleraar Ph. Koukoules heeft een zeer uitvoerige studie gewijd aan de „res balnearia” in het leven der Byzantijnen.¹ Daarin worden alle bijzonderheden gestaafd door een overvloed van getuigenissen ontleend aan de gehele profane en geestelijke litteratuur der post-klassieke en, inzonderheid, der Byzantijnse Graecitas, aan de klooster verordeningen (τὰ τυπικά), aan inscripties, afbeeldingen enz., enz. Het geheel is overzichtelijk gemaakt door de verdeling van de stof in paragrafen over de gebouwen, openbare en particuliere (δημόσια en περιβάτα ²), hun verwarming en verlichting, de badbenodigdheden (τὰ λουτροικά), de uren waarop men baadde, de gemengde baden of „bains mixtes” (τὰ ἀνδρογύνα λουτρό) en tal van andere. Uit deze, men mag wel zeggen volledige en systematische behandeling van het onderwerp, wil ik een enkel onderdeel mededelen en daarna stilstaan bij een punt, dat, om straks te vermelden redenen, door de schrijver niet behandeld behoefde te worden. Het geeft, meen ik, tot enige algemene beschouwingen aanleiding.

Groot was het aantal badinrichtingen te Konstantinopel en in bijna alle steden van het Rijk. Tal van teksten, daaronder ook de in het z.g. „vulgaire” liever populaire Grieks geschrevene, getuigen dat; ik noem slechts de bedel- of spotgedichten van Pseudo-Pro-dromos en het Byzantijnse volksepos van Digenis Akritas, waaruit wij zien hoe vaak, met hoeveel genot en omringd van hoeveel weelde men baadde. Hoe dan te verklaren de zo vaak geuite bewering dat

¹ In de Ἐπετηρίς (Jaarboek) ἐταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν XI (1935) biz. 192—239 (groot 8°). Deze studie vult aan het artikel *Balnea* in Daremberg en Saglio's *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* (I, 1877, blz. 648 en vlg.) en het artikel *Bäder* van Pauly-Wissowa's *Real-Encyclopädie der class. Altertumswissenschaft* (XIX, 1896, op *Bäder*).

² In het boek dat Konstantijn VII (Keizer van 912—959) geschreven heeft over de gebruiken aan het Hof en dat bekend is onder de titel *de Cerimoniis aulae byzantinae* (Bonn, 1829 en 1830, 2 dln.), wemelt het van aan 't Latijn ontleende woorden. Verschillende leven nog in de hedendaagse taal, b.v. σίτλα (bademmertje, Lat. situla), dat door zijn gewijzigde vorm mondelinge overlevering bewijst. Καψάριος (Lat. capsarius) heette de man die in 't Badhuis de klederen bewaarde in een doos of loketkast; de toorts die men aanstak wordt φάτλα en φάτλα genoemd (Lat. facula) enz., enz.

de Byzantijnen in hun ascetisme afkerig waren van baden, en zelfs ἀλουσία predikten? Men haalt, is 't antwoord van Koukoules, dan enkele gezegden aan, als een uitspraak van Gregorius van Nazianze, die, in een rhetorische lofredde op de H. Basilius, uitroept: ἡ ἀλουσία τὸ ἐκείνου σεμνολόγημα (het mijden van het bad was zijn trots), of men herinnert aan de vrees die, meest in eenzaamheid levende, wereldverzakkers gevoelden voor alle verzorging van haar en huid. Zo leven ook nu nog sommige kluizenaars op de Mont Athos. Maar daar staat tegenover dat vele kloosterregels van de monniken het geregeld gebruik van baden eisen. En niet alleen bij leken, maar zelfs bij geestelijken van hoge rang kwam een, naar onze begrippen veelvuldig, gebruik voor. Ook hier kan een anekdote (door Koukoules aan de Kerkgeschiedenis van Sokrates, 5^e eeuw, ontleend), de toestand in scherper licht zetten dan een opsomming van getuigen; men vroeg aan een bisschop waarom hij zich dagelijks tweemaal baadde en hij antwoordde: „omdat ik het niet driemaal kan doen”. Alleen het al te veel baden wordt door kerkvaders veroordeeld omdat het een bewijs van slaphed (βλακείας δείγμα) is. Overdaad en misbruik wordt afgekeurd; zo waarschuwt men tegen de ἀνδρογόυνα λουτρά („gemengde baden”, „bains mixtes”).

Heel wat meer dan zulke waarschuwingen zegt een klacht uit Rome, die aantoonde hoe daar verslaafdheid aan het leven in de Thermae lichaam en ziel bedreigde; die klacht is uitgedrukt in een Latijns distichon van een dekadent uit de late Keizertijd. Als inscriptie is het op drie ver van elkaar verwijderde plaatsen gevonden (Rome, Verona, Gréoux in Zuid Frankrijk); het is dus meer dan een op zich zelf staande, cynische bekenten van een individu. Het luidt:

Balnea, vina, Venus corrumpunt corpora nostra
Set vitam faciunt balnea, vina, Venus.¹

Mag men uit vergelijking met de veel gematigder getuigenis der Byzantijnse beoordelaars afleiden dat in hun maatschappij, hoe vaak ook voorgesteld als een voorbeeld van eindeloos verval en verwijfdheid, minder verweking woekerde dan in het Rome van Corri-modus en Gallienus? Wie bedenkt dat het Imperium in het Oosten

¹ Badstoven, Venus en wijn, zij zijn 't die ons lichaam verwoesten. Toch is het leven voor ons: Badstoven, Venus en wijn. — Ik trof het distichon aan in de laatste regels van 't artikel Balnea in Daremberg en Saglio's *Dictionnaire*.

tot aan de Vierde Kruistocht (1204) stand hield tegen alle aanvallen uit Azië en Europa, zal het niet onaannemelijk vinden dat in dit opzicht er verschil is, gunstig verschil, tussen het badgebruik in Rome en in Byzantium.

Van veel meer betekenis is evenwel een eigenaardigheid die het Caesaropapistisch Byzantium onderscheidt van liet Westen; ik bedoel het hiërarchische dat zich openbaart in *alle* uitingen van het Byzantijnse leven en derhalve geen *speciale* behandeling vereiste in de studie van Koukoules. Deze heeft dus alleen een paar gevallen uit het werk over het Hofceremonieel vermeld (en in enkele regels samengevat) die bewijzen hoe het baden in bepaalde gevallen een sakrale plechtigheid werd. Hier volgt een iets uitvoeriger vertaling; de volledige tekst zou meer dan vijf bladzijden van de Hermeneus beslaan en, ondanks de voortreffelijke kommentaar (met Latijnse vertaling) van Reiske, ondanks de hulp die het Glossarium van E. A. Sophoklis ons biedt, toch verschillende biezonderheden, ook betreffende de opvolging der plechtige handelingen, in't onzekere moeten laten.

Over het eerste geval¹ kan men kort zijn, daar het vooral de strengheid der keizerlijke etikette aantoonst. Men bedenke daarbij dat in Byzantium alles wat in betrekking staat tot het hof een gewijd of „geheiligd” karakter draagt.²

Wij lezen dan dat, als een prinses op de derde dag na haar huwelijk het rituele bad zal gebruiken, de partij der Blauwen³ zich heeft opgesteld in de portions van het Magnaura Paleis⁴ en, tegenover hen, die der Croenen; op drie aangewezen plaatsen bevindt zich de muziek. Wanneer daarop de Keizerlijke Badbenodigdheden te voorschijn komen: de badhanddoeken, het parfumeriekoffertje en

¹ Zie *De Ceremoniis aulae byzant.* I, blz. 214—216.

² De Keizer werd wel niet als goddelijk beschouwd, maar als alleenheerser (αὐτοκρατορ), als vrijmachtig vorst door wie de gehele wereld voor het ware geloof moet worden gewonnen, is hij de plaatsvervanger der Godheid en ἱσαπόστολος. De hoge geestelijkheid heeft meermalen zich tegen dit dictatoriaat in godsdienstige zaken verzet, maar tevergeefs.

³ Bedoeld worden zekere korporaties, uiterlijk kenbaar aan de kleuren, die zij in de renbaan droegen. Over de eigenlijke betekenis van deze organisaties kan men, zo nodig, mijn *Byzantium* (Haarlem, 1913, blz. 37 en vlg.) raadplegen.

⁴ Zie over dit paleis: A. van Millingen, *Byzantine Constantinople*, loonden, 1899, blz. 336.

't koffertje voor de kleding, voorts de bademmers en -kommen¹, dan vormen de consuls het escorte² tot aan de naar het bad voerende trappen; als de Xourpixa hun bestemming hebben bereikt, gaan consuls en patricii naar de vastgestelde plaatsen. Wanneer vervolgens de prinses haar bruidsverblijf zal verlaten, wordt zij op een deel van de weg door de consuls, op een ander deel door de patricii geëscorteerd. De Blauwen en daarna de Groenen juichen haar toe en de muziek laat zich horen. Bij de terugkeer uit het bad is het eregeleide het zelfde.

Wassenaar.

D. C. HESSELING.
(Wordt vervolgd.)

Een koopakte uit het jaar 166 na Chr.

In het British Museum te Londen wordt in Papyrus 229 een koopakte bewaard, geschreven in de oudere romeinse kursief. De tekst ervan, afgedrukt o.a. in F. Steffens, *Lateinische Paldographie*,² Berlin 1929, tab. 9 naar E. M. Thompson, *Facsimiles of Manuscripts and Inscriptions II* 190, werd besproken door A. Schuiten in *Hermes* 32 (1897) 273—289. Het begin van de tekst luidt aldus:

[C.] Fabullius Macer, optio classis praetor[iae] Misenatium [triere] Tigride, emit puerum natione transfiuminianum nomine Abban, quem Eutychen, sive quo alio nomine vocatur, annorum drciter septem, pretio denariorum ducentorum et capitulario portitorio de Q[uinto] Iulio Prisco milite classis eiusdem et triere eade[m]. Eum puerum sanum esse ex e[dicto] et si quis eum puerum partemve quam eius evicerit, simplam pecuniam sine denuntiatione recte dare stipulatus est Fabullius Macer, sponndit Q. Iulius Priscus. Id fide sua et auctoritate esse iussit C[aius] Iulius Antiochus manipularius [triere] Virtute.

Een vriendenhand bezorgde mij deze vertaling:

„C. Fabullius Macer, „optio” van de praetoriaanse vloot der

¹ De σικλότρουλλα. Het bademmertje (σίκλα) diende om zich met water te besproeien gelijk men in Indië doet bij het mandiën; een τρούλλα is een kom of wasbekken.

² De woorden ὕπατοι (consuls) πατρίοιοι en dergel. zijn aanzienlijke titels maar omschrijven geen, of zeer geringe macht. De senaat had in Byzantium een betekenis van enig belang. Bscorteren heet ὀψικεύω, naar 't subst. ὀψίκι (tans ψίκι, begrafenis- of bruidstoet) van Lat. obsequium.

Misenaten (of te Misemim) op de triëre „Tigris”, heeft een jongen, afkomstig van gene zijde der rivier, gekocht, genaamd Abbas, een zekeren Eutyches of hoe hij dan ook heet, van ongeveer zeven jaar, voor de prijs van 200 denariën en ?? van Q. Iulius Priscus, soldaat derzelfde vloot en op dezelfde triëre. Fabullius Macer heeft bedongen en Q. Julius Priscus heeft verzekerd, dat deze jongen volgens attest gezond is, en dat, als iemand dien jongen geheel of gedeeltelijk voor het gerecht opeist, hij onmiddellijk zonder gerechtelijke aanzegging de enkele koopprijs zal betalen. Dat dit onder zijn erewoord en gezag staat, heeft goedgevonden C. Iulius Antiochus, manipularius op de triëre „Virtus”.

De reden, dat ik dit stukje aan de redactie opzond, is voornamelijk deze: iemand der lezers van dit tijdschrift weet misschien een goede vertaling voor het woord „*optio classis*” en zou dit dan hier kunnen mededelen. De woordenboeken geven, zover ik kan nagaan, alleen de vertaling luitenant, plaatsvervanger, ook „distributor annonae”, fourier dus. Een collega, ex-zeekapitein, meende, dat hier „chef d’équipage” de beste vertaling zou zijn, maar dit is geen nederlands. Een ander sloeg voor: „eerste officier”. Gaarne worden anderer oordelen vernomen.

De abiativus „*capitulario portitorio*” vertellen Duitsers door: „nebst Kaufsteuer”. Misschien kan iemand ook dit vertalen en verklaren.

Nijmegen.

W. LAMPEN.

Gelijkluidende plaatsnamen in voorspellingen

De kroniekschrijver Raphaël Holinshed¹ vermeldt naar aanleiding van de laatste oogenblikken van Henry IV van Engeland de volgende bijzonderheid: ‘. . . at length he recovered his speech and understanding, and perceiving himself in a strange place which he knew not, he willed to know if the chamber had any particular name, whereunto answer was made, that it was called Jerusalem. Then said the king, laudes be given to the Father of Heaven, for now I know that I shall die here in this chamber, according to the prophesy of me declared, that I should depart this üfe in Jerusalem.’

¹ Chronicles of England Scotland and Ireland, Vol. III p. 58 (ed. 1807).

Is dit goed vertelde verhaal historie? Natuurlijk niet! In de novissima verba van geschiedkundige figuren mag men nu eenmaal niets anders zien dan anecdotes historiques. Zoo is ook deze passage te verstaan als een anecdote, waarin de aanvankelijk verkeerd begrepen profetie, die pas door den koning ten volle verstaan wordt in articulo mortis, de typische cardo tragica is, gelijk in zoo menig volksverhaal.

Van dit soort laat-begrepen voorspellingen, die op zich zelf al tragedies zijn, maakte zooals bekend is, Shakespeare bijzonder graag gebruik in zijn drama's.¹ Het is dan ook geen wonder, dat hij zich ook dit gegeven uit Holinshed's kroniek niet heeft laten ontgaan. In zijn King Henry IV laat hij den stervenden koning aan Warwick vragen²:

- Doth any name particular belong
Unto the lodging where I first did swoon?
- W. 't Is call'd Jerusalem, my noble lord.
- H. Laud be to God!—even there my life must end.
It hath been prophesied to me many years,
I should not die but in Jerusalem,
Which vainly I supposed the Holy Land.
But, bear me to that chamber; there Il' lie:
In that Jerusalem shall Harry die.

Deze verzen suggereeren, meer nog dan het verhaal van Holinshed, de tragische inwerking van de voorspelling op den koning; vele jaren onttrekt deze zich stelselmatig aan een kruistocht, waarin hij — dit is zijn redelijke uitleg van de profetie — den dood zal moeten vinden. En toch, alle pogingen ten spijt, sterft hij in Jerusalem, tòch gaat de profetie in vervulling, en juist door die kinderlijk-simpele homonymia 'Jerusalem' wordt ten duidelijkste bewezen, dat geen sterfeling, hoe hij zich ook keert of wendt, zich onttrekken kan aan zijn noodlot.

In hoeverre Holinshed dit anecdotisch gegeven zelfstandig toepaste op Henry IV, dan wel of hij het al in oudere kronieken vond opgeteekend in het levensbericht van dezen koning, is niet met zekerheid te zeggen. Onwaarschijnlijk is dit laatste zeker niet, want

¹ Dr. B. Stemplinger, Antiker Aberglaube in modernen Ausstrahlungen p. 42 noemt o. a. de bekende voorspelling aan Macbeth in IV, 1.

² King Henry IV part. II, act IV, se. 4.

ook voor het onmiddellijk eraan voorafgaande gedeelte wijzen Holinshed's woorden 'as some write' op zijn afhankelijkheid van bestaande bronnen.

Hoe het ook zij, de anecdote is al eeuwen vóór dezen koning verteld: van een reeds meer dan vijftienhonderd jaar bestaande variant maakte Ibsen gebruik in *Kaiser und Galiläer*.¹ Julianus en Maximus bespreken vlak voor den slag een Sibyllijnsch orakel, dat ons na het voorafgaande niet vreemd meer zal aandoen:

'Julian soll sich vor den Phrygischen Gegenden hüten.' J. Sag' mir, teurer lyehrer, wie deutest Du diese Antwort? M. Ist mehr als eine Auslegung denkbar? Die Phrygischen Gegenden? Was hast Du in Phrygien zu tun? In Phrygien, — einer Landschaft, die abseits liegt, weit hinter Dir, und wohin Du niemals Deinen Fusz zu setzen brauchst? Keine Gefahr droht Dir, Du Glücklicher, das ist der Sinn'.

En wanneer Julianus, zwaar gewond in den strijd, vraagt²: 'Sag mir, Ammian, wie heiszt jene unheilvolle Stelle?', dan verbaast het ons niet, dat deze na eenige aarzeling antwoordt: 'Herr, sie heiszt nach der Landstadt da unten die Phrygische Gegend.'

Indirect wijst Ibsen ons zijn bron voor deze episode, Ammianus Marcellinus. Ik laat hier den bedoelden passus uit diens *Res gestae*³ volgen:

' . . . ideo spe deinceps videndi absumpta, quod percunctando Phrygiam adpellari locum, ubi ceciderit comperit. Hic enim obituum se praescripta audierat forte.'

Moest Julianus zich hoeden voor Phrygia, zoo was het Libyssa, waartegen Hannibal werd gewaarschuwde, als wij Appianos mogen gelooven. Hier volgt het orakel door dezen schrijver vermeld:

Λίβυσσα κρούσει βῶλος Ἀννίβου δέμας⁴.

Ook de groote Carthager legde deze profetie verkeerd uit. Ook hier leidden homonyma choria tot een onverwachten dood: niet het Afrikaansche lybye zou getuige zijn van zijn levenseinde, maar het Aziatische Bithynie. 'Er is', zegt Appianos, 'in Bithynie een rivier Libysson, en een vlakte, die naar die rivier Libyssa genoemd wordt'.

¹ *Kaiser und Galilä-er*, Teil II, Akt 4.

² *Kaiser und Galiläer*, Teil II, Akt 5.

³ *Rerum gestarum lib.* 25, 3, 9. Vele eeuwen later haalt Zonaras in zijn *Chronikon* dezelfde geschiedenis op, XIII 13. Bij dezen schrijver is het Helios, die den keizer in een droom verschijnt.

⁴ Appian. *Syriak.* 11: 'Libysche aarde zal Hannibal bedekken'. Ook Pausanias geeft deze variant VIII 11, 11.

‘Wie zich van Mantinea naar Tegea begeeft’, aldus Pausanias¹, ‘komt, als hij het heiligdom van Poseidon is gepasseerd, door een eikenbosch, dat Πέλαγος heet.’ En dan laat Pausanias een locale sage volgen²: ‘Epaminondas had in een Delphisch orakel de waarschuwing gekregen πέλαγος αὐτὸν φυλάσσεσθαι. Daarom paste hij er wel voor op trieren te bestijgen en voer hij nimmer uit op een koopvaardijschip. Maar de Godheid doelde met πέλαγος op dit tificenbosch en niet op de zee’.

En wie herinnert zich niet het verhaal van Kambyses’ dood? Herodotos³ vertelt van dezen koning, dat hij ‘daar het hem scheen, dat hij een doodelijken steek gekregen had, vroeg, hoe de stad, waar hij zich bevond, heette. En men zeide: Agbatana. Nu had hij reeds vroeger uit Bouto de voorspelling gekregen, dat hij zijn leven zou eindigen in Agbatana; en hij was er dan ook van overtuigd, op hoogen leeftijd te zullen sterven in het Medische Agbatana, het centrum van zijn regeering. Doch het orakel meende blijkbaar: in Agbatana in Syrië’.

Dit is wel het oudst bekende litteraire voorbeeld van het volksverhaal. Doordat Herodotos den dood van Kambyses in onmiddellijk verband brengt met den Apis⁴ en de stad Bouto, is het niet onmogelijk, dat ook aan dit verhaal een Egyptische versie voorafging.

Dat de anecdote niet alleen van vorsten en veldheeren wordt verteld, moge blijken uit een korte mededeeling van Thoukydides en een passage van denzelfden Pausanias, van wien in het voorafgaande gesproken is. Naar aanleiding van het Lokrische stadje Oineon lezen wij bij den eerste⁵, dat de dichter Hesiodos ‘volgens het verhaal in het heiligdom van den Nemeïschen Zeus is omgekomen door toedoen van de menschen daar, terwijl hem voorspeld was, dat hem dit in Nemea zou overkomen.’ Dit orakel vinden we bij den auteur van het Certamen Homeri et Hesiodi. Ik citeer hier alleen de laatste verzen⁶:

¹ Pausan. VIII, n, 1.

² Pausan. VIII, n, 10.

³ Herodot. III, 64.

⁴ Stein ad Her. III, 64; Wolf Aly, Volksmärchen bei Herodot u. seinen Zeitgenossen, p. 98.

⁵ Thoukyd. III, 96.

⁶ Hesiod. Carmina edid. A. Rzach p. 249, 225 sq. ‘Doch wacht U voor het schoone heiligdom van den Nemeïschen Zeus. Daar wacht U de dood’.

ἀλλὰ Διὸς πεφύλαξο Νεμείου κάλλιμον ἄλσοσ·
 κείθι δέ τοι θανάτοιο τέλος πεπρωμένον ἔστιν.

Tenslotte nog het geval van misleidende homonymia bij Pausanias ¹: ‘De Atheners kregen uit Dodona een orakel Σικελίαν te bezetten. Dat Sikelia is een kleine heuvel niet ver van de stad. Maar de Atheners begrepen de bedoeling van het orakel niet en lieten zich onder andere bewegen tot den oorlog met Syrakousai.’

Zoo kwam dit motief misschien uit het verre verleden der mondelinge overleveringen in de verhalen der historische tijden. Het voert ons dan van het Syrische Agbatana en een heiligdom van Zeus Nemeios, naar ‘a chamber belonging to the Abbot of Westminster’, waarbij wij het leerden kennen als een simpel afgerond gegeven. Dat is dan ook de reden, waarom het de eeuwen door zichzelf volkomen gelijk is gebleven, zooals uit de hier geboden varianten blijkt, en zooals ook uit verdere voorbeelden zou blijken; en daarvan — om het slot van Pausanias’ beschouwing over de choria homonyma te citeeren — ἔχοι δ’ ἄν τις καὶ πλείονα τοῖσ εἰρημένοισ ἑοικότα ἄλλα ἔξευρεῖν.

¹-Gravenhage.

A. SCHOLTE.

Iets over kraanvogels en adelaars.

Ik weet niet, of het anderen vogel vrienden vergaat zooals mij, dat het hun n., wanneer ze bij hun lectuur van de schrijvers der Oudheid vogelsoorten tegenkomen, die wij in ons land niet uit eigen aanschouwing kennen, wel eens eenige moeite kost, een werkelijk levend beeld voor hun geestelijk oog te krijgen. Men kan dan zijn toevlucht nemen tot Otto Keller’s degelijke boek *Die antike Tierwelt*, waar men in het tweede deel de vogels uitvoerig en systematisch behandeld vindt, maar men zal na lectuur het ietwat schrale gevoel hebben, meer kennis dan aanschouwing deelachtig te zijn geworden. En dit is jammer, omdat met name ten aanzien van kraanvogel en arend de litteratuur der Oudheid zooveel echt levende schoonheid bevat.

Ik meen daarom goed te doen, hier met een kort woord van warme aanbeveling de aandacht te vestigen op de prachtige boeken van

¹ Pausan., VIII, 11, 12.

den Zweedschen vogelkenner Bengt Berg, die ook voor den classicus en minnaar der Oudheid in een ernstige leemte voorzien. Berg is de kraanvogels op hun trek naar het Zuiden gevolgd en heeft hen in hun winterverblijven aan den Witten Nijl bespied en gefilmd; de resultaten zijn neergelegd in zijn met unieke photo's verlicht boek *Met de trekvogels naar Afrika*.¹

Voorop sta, dat Berg blijkbaar de Grieksche en Latijnsche literatuur niet kent, er althans nergens op zinspeelt; des te meer waarde heeft daardoor echter de levende commentaar, dien hij onbewust levert op allerlei passages, waar bij de oude schrijvers van vogels sprake is.

In de Oudheid wekten de kraanvogels, zoowel tijdens hun vlucht als wanneer zij in groepen te velde stonden, constant militaire associaties op; men denke bijv. aan de beide vergelijkingen in de *Ilias* (2, 459 e. v.; 3, 1 e. v.), waar de dichter het beeld van de heirscharen der kranen oproept ter veraanschouwelijking van de door hem beschreven troepenbewegingen. Bij Berg vindt men deze voorstelling niet alleen in zijn gansche boek terug (hij maakt ergens schertsend de opmerking, dat Epaminondas zijn phalanx van de vliegende kranen moet hebben afgekeken; men vgl. bijv. Cicero, *de nat. deer.* 2, 49), maar zij wordt ons bovendien door talrijke prachtige photo's van vliegende en rustende kraanvogels op de meest levendige wijze voor oogen gevoerd. En hoeveel wint niet bijv. het begin van den derden zang van de *Ilias* door lectuur van Berg's boek! Het opvallende van deze passage, waar de onder krijgsgeschiede oprukkende Trojanen met trekkende kraanvogels worden vergeleken, ligt in de ineenvloeiing van gezichts- en gehoorsindruk, door de vlucht der kranen gewekt (*ἦύτε περ κλαγγῆ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό*). Welnu, ook volgens Berg is juist dit het imponerende: de combinatie, de doorenmenging van het visueele: de phalangen der lange vogels met hun machtige wieken tegen den hemel als achtergrond (een achtergrond, dien zij, als ze talrijk zijn, bijkans verduisteren!) en van het auditieve element: den indrukwekkenden kraanvogelroep. Berg drukt het op zijn wijze eigenlijk juist zoo uit als de Grieksche dichter: „die ganze Luft war von dem Geschrei und den mächtigen Schwingen der grossen Vogel erfüllt.”²

¹ Leopold's Uitg.-Mij., Den Haag; deze Hollandsche editie is thans, zoover ik weet, helaas uitverkocht, de Duitsche uitgave (*Mit den Zugvögeln nach Afrika*) is echter verkrijgbaar voor den geringen prijs van f 1,35.

² P. 122 van de Duitsche editie.

En als hij verder zegt: „Die von fernher kommenden riefen überlaut und die Antwort kam uminterbrochen tausendfältig zurück. Trupp auf Trupp, erst zehn, dann zwanzig, schliesslich dreissig, segelten sie ins Bild. Massen kamen vom Land westlich des Nils, steuerten schrag vor und hinter mir vorbei und gesellten sich in losen Verbänden zu denen, die eben ihre Schwingen zusammengefaltet batten. Aus den hundert wurden ein paar Tausend, und jeder Trupp, der ankam, liess sich jedesmal ein Stück näher bei meinem Versteek nieder”, wordt dan het κλαγγηδὸν προκαδίξειν van de andere Homerische vergelijking hier niet treffend geïllustreerd? Maar het zwaartepunt ligt in de onvergelijkelijke afbeeldingen; op het Homerische οὐρανόθι πρό bijv. leveren zij een aanschouweliijken commentaar, die zich met geen woorden laat weergeven. Men neme daarom het boek ter hand en oordeele zelf; „de intelligente vogel, die zoo groot is als een mensch,” loont deze geringe moeite zeker.

Van den arend geldt, en eigenlijk in nog sterker mate, omdat hij een nog veel grooter plaats in de harten der Ouden en dus ook in hun geschriften inneemt, hetzelfde. Ik moet eerlijk bekennen, dat passages als Ilias 17, 673 e. v. of Vergilius *Aen.* 12, 247 e. v. en dgl. pas werkelijk voor mij zijn gaan leven, nadat ik Berg's boek *De laatste arenden* gelezen had.¹ Het is met evenveel liefde en kennis, ook met evenveel litterair talent geschreven, en de afbeeldingen zijn ook hier boven allen lof verheven. Maar nog eens . . . men oordeele en geniete vooral zelf!

Haarlem.

J. H. T.

Anagrammen

Geleerden uit de 16de en 17de eeuw verborgen dikwijls hun ontdekkingen op eigenaardige wijze. Zo heeft de Engelse natuurkundige Hooke de door hem gevonden stelling, dat de kracht, waarmee een uitgerekt, elastisch lichaam zich tracht in de oorspronkelijke toestand te herstellen, door de letters: c, e, i, i, i, n, o, s, s, s, t, t, u, v, uitgedrukt, Hierin is het anagram verborgen „*Ut tensio sic vis*”.

Een beroemd anagram is „révolution fran9aise” waaruit men

¹ Leopold's Uitg.-Mij., Den Haag; ook hiervan bestaat natuurlijk een Duitsche editie (*Die letzten Adler*), maar men neme toch vooral de Hollandsche of de oorspronkelijke zweedsche ter hand!

door omzetting van de letters verkrijgen kan: „Un Corse voté la finira” en toen Napoleon gevallen was, vormde men hieruit met weglating van één i: „la France veut son roi”.

Veel aardiger nog is het anagram, dat door Jablonsky, rector van een Gymnasium gevonden is. Toen Stanislaus Leszinski in zijn vaderland terugkeerde, werd een feest gevierd, waarbij 13 als ridders verklede schooljongens een ballet opvoerden, dat uit 7 dansen bestond. Elk van de ridders droeg een schild, waarop telkens één letter stond van (k woorden: „Domus lescinia”, Bij de volgende 6 dansen stonden de ridders achtereenvolgens zo, dat de letters te lezen gaven: „Ades incolumis”, „Omnis es Lucida”, „Lucida sis Omen” „Mane sidus Loei”, „Sis Columna Dei”, „I scande solium”.

Een fraai anagram is ook dat van Galilei, hetwelk hij samenstelde om zich de prioriteit te verzekeren van de schijngestalten van Venus. Voordat hij zijn ontdekking wereldkundig maakte, wilde hij nog eerst met zijn kijker waarnemingen doen, om zich te overtuigen van de juistheid van zijn vondst. Het anagram luidde:

„*Haec immatura a me jam frustra leguntur O. Y.*” Toen hij van zijn ontdekking overtuigd was, vormde hij uit de letters de volgende woorden: „*Cynthiae figuras aemulatur mater amorum*”, waarin duidelijk aangegeven staat, dat Venus schijngestalten vertoont, evenals de maan.

Amsterdam.

A. KETTNER.

Het Corinthisch kapiteel

Deze kapiteelvorm is, naar men vermeldt, pp de volgende wijze gevonden. Een reeds huwbaar meisje uit Corinthe werd ziek en stierf. Na haar begrafenis verzamelde haar voedster de dingen, waaraan het meisje bij haar leven het meest gehecht was, legde die in een gevlochten korf en bracht ze naar het graf; zij zette de korf daar boven op en om te zorgen dat de voorwerpen zoo lang mogelijk in de open lucht bewaard zouden blijven, beschermde zij ze met een stenen dekstuk. Die korf was toevallig geplaatst op de wortels van een beremdauw; in de lente nu liep de wortel van de plant uit ondanks het zware gewicht in het midden en bracht stengels en bladeren voort; de uitlopers groeiden langs de zijkanen van de

korf omhoog en door de uitspringende hoeken van de deksteen naar buiten gedrongen moesten ze wel aan de uiteinden een gebogen vorm, de voluut-vorm, aannemen. In dien tijd kwam Callimachus, dien de Atheners om zijn smaakvolle en verfijnde beeldhouwkunst *catatexitechnos* noemden, voorbij dit graf. De korf en de erom heen groeiende jonge blaren trokken zijn aandacht; hij kwam onder de bekoring van deze nieuwe vorm en naar dit voorbeeld maakte hij te Corinthe zuilen en bepaalde hij de aesthetische verhoudingen; zoo bracht hij de grondgedachte in de volmaakte werken van Corinthische stijl.

Vertaling van Vitruvius de architectura IV, 1, 9 ;

eius autem capituli prima inventio sic memoratur esse facta. Virgo civis Corinthia iam matura nuptiis implicata morbo decessit. post sepulturam eius, quibus ea virgo viva proclivius delectabatur, nutrix collecta et composita in calatho pertulit ad monumentum et in summo conlovavit et, ut ea permanerent diutius sub diu*, tegula textit. is calathus fortuito supra acanthi radicem fuerat conlocatus. interim pondere pressa radix acanthi media folia et canaliculos circum vernum tempus profudit, cuius cauliculi secundum calathi latera crescentes et ab angulis tegulae ponderis necessitate expressi flexuras in extremas partes volutarum facere sunt coacti. tunc Callimachus, qui propter elegantiam et subtilitatem artis marmoreae ab Atheniensibus *catatexitechnos* fuerat nominatus, praeteriens hoc monumentum animadvertit eimi calathum et circa foliorum nascentem teneritatem, delectatusque genere et formae novitate ad id exemplar columnas apud Corinthios fecit symmetriasque constituit, et ex eo in operum perfectionibus Corinthii generis distribuit rationes.

’s-Gravenhage.

C. J. VQOYS.

Valsche schaamte

Niet in geldzaken alleen is valsche schaamte een slechte en onverstandige beheerder, maar ook in belangrijker dingen beneemt zij ons het voordeel van goed overleg. Zoo b.v. als wij ziek zijn en niet den bekwamen arts erbij roepen, uit schaamte voor een ons bevrienden, of voor onze kinderen als leermeesters in stede van de geschikten hen kiezen, die zich opdringen, of als wij een rechtszaak hebben, dikwijls niet den kundigen en ervarenen

* = dio = divo.

advocaat nemen, maar om den zoon van een familielid of van een goeden bekende een plezier te doen hem de zaak in handen geven, om hem een goeden dag te bezorgen. Zelfs vindt men velen ook onder de zich filosofen noemenden, Epicureeërs of Stoïcijnen, niet uit vrije keus of uit overtuiging, maar die zich aangesloten hebben uit valsche schaamte voor een verwant of een vriend. Laten wij ons daarom van jongsaf oefenen in voor de hand liggende kleinigheden van het dagelijksche leven door ons te wennen niet een barbier of een waschbaas uit allerlei overwegingen te nemen, of te logeeren in een tweederangshotel, als er een beter ter plaatse is, omdat de waard ons dikwijls vriendelijk gegroet heeft; maar tot gewoonte maken, ook in kleinigheden, het beste te kiezen. Zooals de Pythagoreeërs zich altijd ervoor in acht namen het linkerbeen op het rechter te leggen of het even getal te nemen in plaats van het oneven, wanneer het overige gelijk was.

Ook moet men het zich tot gewoonte maken bij een offermaaltijd of een bruiloftsdisch of een ander diner niet een gast te noodigen, omdat hij vriendelijk is, of die ons zoo maar bezoeken komt, maar hem, die ons welgezind is en betrouwbaar is. Wie zoo gewend is en zich zoo geoeffend heeft, zal moeielijk te vangen zijn; of beter: hij zal in belangrijke dingen volstrekt geen last hebben van speculatie op zijn zwakheid.

(Plutarchus).

E. S.
